

Számba véve most már az eredményeket (s a hiányosságokat is), egyik könyvet sem tekinthetjük befejezettnek. Nem a teljesítmények megkérdőjelezéséről van itt szó, csupán arról, hogy mindkét szerzőtől várjuk a folytatást. Sóni a tágabb összefüggések feltárásával, szempontjainak közös nevezőre hozásával, következőképp az avantgarde és a szocialista irodalom összefüggéseinek monografikus elemzésével maradt adósunk, Jordákytól pedig többek között azt a művet várjuk, melynek résztanulmányait az utóbbi időben publikálta: a két világháború közti szocialista sajtó történetét (hiszen az ő közléseiből tudjuk, hogy 1918 és 1940 között közel kétszáz a legális munkásmozgalmi lapok száma, az illegális kiadványoké pedig csupán az 1929—1935 közötti időszakban csaknem százra tehető).

Mindezt pedig azért, hogy elvégezhető legyen a Méíusz által sürgetett munka, „az »écriture«-be való behatolás”.

Németi Rudolf

Falusi írásbeliségünk értékes emlékei

Nem törlesztésnek, mint inkább nyitáshoz szeretnénk tekinteni Imreh István közelmúltban megjelent munkáját.* A szerző a székely társadalom történetének sajátos kérdéscsoportját vizsgálja. A sepsi, csíkszeredai és udvarhelyi levéltárak anyagát, a szerencsés véletlen folytán kezébe került dokumentumokat szakember módján bírja szőlásra, s annak a gazdasági-társadalmi struktúrájának a vonásait igyekszik feltárni, amely a máramarosi román parasztság vagy a szász székek hasonló szervezeteivel együtt sajátos színtöltő volt Erdély történetének. E faluközösségek különböző nemzetiségű lakóinak rokonulása nem véletlen. Közös alap a szabadparaszti életforma, amelynek hagyományai a faluközösségek igyekeztek magukat körülbástyázni a feudalizmus fojtogatásával szemben.

A múlt történetírásának elfogultsága következtében azonban a legtöbb régi kötetben az említett színtöltő deformáltan tükröződött, s a székelyek küzdelmes élete bohókás romantika formájában jelentkezett. Imreh István figyelmét a székely faluközösség utolsó fázisának elemzésére összpontosítva, a „szürke hétköznapi társadalmi valóságának feltárásával” megismerteti azt az életformát, amelynek írásban rögzített vagy szájhagyományként élő normái hozzájárultak a természeti viszonyok mostohasága és a társadalmi igazságtalanságok folytán göröngyössé tett út járhatóbbá tételéhez. És mivel szerzőnk munkájában a székely múlt nem akármely aspektusával, hanem a társadalmi élet alapsejt-

jét képező faluközösség építményének rekonstruálásával foglalkozik, erőfeszítéseinek gyümölcseként kirajzolódik a valóságot tükröző kompozíció.

A kép hatóerejét növeli, hogy Imreh István semlegesíti magát a régebbi tanulmányokból sugárzó idillikus hangulat hatásától, de nem esik az ugyan-csak sötétítő „deheroizálás” bűnébe sem. Munkája mentes a befelé forduló öncélúságtól, s az olvasóban akarva-akaratlan megmozdítja az őszinte önvizsgálat érzését. A múlt tanulságai alapján felhívja a figyelmet jelen és jövő tenni-valóira:

„A feudalizmus hosszú évszázadait alapvetően jellemezte a kizsákmányolás, a sokak elnyomása a kevesek részéről, a szabadság hiánya és a tudatlanság, valamint a babonák uralma. Ebben a keretben a faluközösség, az egyszerű emberek kis csoportja kialakította — kemény sorsa csorításában — az egymáshoz tartozás, az egybebúvás szükségének tudatát, az egymásért való felelősségvállalást.

Ösökről és faluközösségről szólván, ezt a hagyatékot szeretnők átnyújtani azoknak, akik önmagukban is keresni kívánják népük történeti-társadalmi örökségét, és munkálni akarják jövőndőjét. Mert megtalálható közös vonás, és így élő történelem, nemcsak a hasonlóan ejtett szó, a nyelvi örökség, a színek és ízek ifjúkori emléke és annyi más eleme élményvilágunknak, hanem a szokások, a hitek, az ítéletek és az ezekben megtestesült értékrend is, amely főhelyre teszi a talán legemberibbet: az egymásért való felelősség tudatát.”

Tartalmi vonatkozásaim túlmenően a szóban forgó munka figyelmünket egy általános jellegű módszertani problémára

* A rendtartó székely falu. Faluközösségi határozatok a feudalizmus utolsó évszázadaiból. Bevezető tanulmánnyal és magyarázó jegyzetekkel közzéteszi Imreh István. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1973.

is ráirányítja. Az utóbbi években sok szó esett a strukturális elemző módszerek alkalmazásáról a történettudományban. M. A. Barg történész a strukturalizmus körül zajló egyik vita alkalmával kijelentette: „A történettudomány az elé a halaszthatatlan feladat elé került, hogy meg kell újítania és gazdagítania kell a múltbeli emberi társadalom megismerésének logikai módszereit és eszközeit abból a célból, hogy ez a megismerés a minimumra csökkentse még a lehetőségét is annak, hogy a történész a vizsgálódás tárgyává tett múlthoz »becsléses« eljárással közeledjék.” Ugy véljük, Imreh István könyve izellőtől szolgál e módszer helyes értelmezéséhez, s hozzájárul a korszerű módszerek meghonosításához.

Miben is áll a Kriterion Könyvkiadó fehér sorozata eme kötetének úttörő volta? A „becslésszerű“ feltételezésekre való támaszkodás helyett Imreh István több mint két évtizeden át konok kitarással nyomozott a székelyföldi falutörvények és falujegyzőkönyvek után, és e felbecsülhetetlen értékű írásos emlékeket vallatva vezet végig a XVIII. század utolsó harmada és a XIX. század első fele székely falujának életén. Azon periódus problémáinál időz, amikor a székely faluközösség belső struktúrája a legbonyolultabbá válik. A feudális társadalom bomló szakaszának sokasodó belső bajai mellett, a Habsburg-adminisztráció végleges meghonosodása Erdélyben, majd a határország megszervezése lényegi változásokat idéz elő a régi faluközösség szerkezetében; „ekkor már heves harcban áll a szokás a rendelettel“, s a Habsburg-hatalom korszerűsítő és központosító törekvése a rendeletek útján az élet oly szűz területeire is behatol, ahol eddig csak a falutörvények, ősi szokások virágoztak. Emiatt súlyos csapást szenved a falu közgyűlésének és a különböző tisztségek viselőinek hatásköre. Egyes, főleg katonai kötelezettségek teljesítése tekintetében a falu előjárói a császári hatóságok utasításainak végrehajtó szerveivé degradálódtak, s ami még riasztóbbá tette helyzetüket, nemritkán a falu túszaivá váltak. Emiatt a XVII. század végétől már gyakori jelenség, hogy a korábban megbecsülést jelentő bírói vagy esküdti tisztség viselésére a közösségnek erőszakkal kell rákényszerítenie valamelyik tagját. A falutörvényekbe a Habsburg-uralom érdekeit tükröző cikkelek is bekeverülnek. Jóllehet ezek közül nem egy (a tisztaság fölötti örökösödést, a különböző járványok megelőzését célzó intézkedések) a falu érdekeit is szolgálja, de már nem a közösség határozataként, hanem mint felülről kiadott parancs. Ehhez hasonló intéz-

kedés az alsófokú iskolai hálózat szélesítése annak érdekében, hogy növeljék a katonai felkészültség színvonalát, de ugyanakkor gátakat emelnek a további felemelkedés elé.

A terhek sokasága, az adminisztratív intézkedések természetesen nem egyformán érintették a különböző osztályokat és rétegeket, de a kialakult helyzetben egyik sincs megelégedve. Változás után sóvárognak. Az udvarhelyi polgárság például megtalálja az utat a tönkretett kisenemesség felé, s a XVIII. század első éveiben „unió“ néven közös harci platformot dolgoz ki az előrelépésüket gátló akadályok legyőzésére. A katonaszkodás terheit nehezen viselő szabad parasztság, valamint a jobbágyság egyformán kárhoztatja az idegen önkény szorítását s a földesurak túlkapásait.

Ezt a bonyolult társadalmi helyzetet, amelyben az egymással összhangban lévő vagy „egymásnak feszülő“ erők variáltnan hatnak, érteni meg Imreh István bevezető tanulmányának a székely társadalom szerkezetéről, majd az azt követő társadalmi ellentétekről szóló fejezeteiben. Arnyaltan érzékelteti a székelység kebelében bekövetkező társadalmi eltolódásokat, az alá- és fölrendeltségi viszony sokszínűségét.

A bevezető tanulmány második része filmszerűen pergeti le előttünk a faluközösség tisztségviselőinek és intézményeinek funkcióit. Az olvasó megismerheti, a falu belső rendjének megszervezésén túlmenően, a falubírói tevékenységnek különböző vetületeit, az ő irányította bíraskodási eljárás (faluszéke) természetét, hatáserjét a közösség életében. Fogalmat alkotunk a falugyűlés működéséről, a mindennapi élet megannyi mozzanatáról.

De mind a bírói szerepkört, mind pedig a falugyűlés hatáskörét taglaló fejezetben talán hangsúlyozottabban kellett volna utalni a forma és tartalom viszonyában észlelhető ellentmondásra. Vagyis, hogy a falutörvények előírásait, a falugyűlés határozatait az említett körülmények között már nem mindig lehetett a törvények betűje szerint érvényesíteni. A falutörvényekben rögzített normák kialakulása óta az idők során végbement változások hatására fellazult a régi szokásrend. Ha belelapozunk például az egyes székek bírói jegyzőkönyveibe, kitűnik, hogy e felsőbb fórumon folyó perek jelentős hányada olyan természetű, amelynek a faluszékén lett volna a helye, de még csak utalást sem találunk arra, hogy ott a felek előzőleg kísérletet tettek volna ügyeik rendezésére. Ez a faluszéke és falugyűlés jogkörének gyengülését jelzi.

A gazdagon dokumentált bevezetőben előadottakat Imreh István impozáns forrásanyaggal támasztja alá, jóllehet ez csak töredéke a birtokában lévő iratoknak. A logikailag jól átgondolt, tizen-négy csokorba kötött faluközösségi határozatok mindenike a székelység életének egy-egy területét eleveníti fel. Példaként egyformán említhetjük a Székelyföldön kiemelkedő szerepet játszó állattenyésztéssel kapcsolatos, részletekbe menő előírások és szokások gyűjteményét, a szántóföld, legelők, rétek és erdők használatát meghatározó normákat, a bonnyolult birtoklási és örökösödési viszonyokat szabályozó cikkelyeket.

Imreh István munkája nemcsak példamutató abban a tekintetben, hogyan kell a modern követelményeknek megfelelően a materialista történelemszemlélet szellemében egy tájegység történetére vonatkozó forrásokat feltárni és élményszerűvé tenni, hanem egyben felhívás is a szülőföld történeti kincseinek feltárására, megőrzésére és gondos ápolására.

Az sem kétséges, hogy Imreh István könyve a székelyföldi parasztság története említett vetületén túlmenően fontos téglá lesz a parasztságunk történetét ábrázoló monográfia épületében.

Magyari András

Egy munkásforradalmár emlékei

Helytálló a könyv fűlszövegének megállapítása, amely szerint Pavel Bojan emlékiratainak kötete* „nem regényes életrajz, de nem is szokványos kortörténeti dokumentum”. A szerző életének harminc és egynéhány esztendejét „meséli el”, közvetlen, őszinte és színes formában. De az 1912-től 1944 októberéig terjedő időszak leírása nem egy ember életének önközpontú bemutatását adja elsődlegesen és kizárólagosan, hanem valójában a hazai forradalmi, kommunista mozgalom három évtizedét — belülről, a résztvevő s az események alakításában sokszor kiemelkedő szerepet játszó forradalmár szemével nézve vetíti elénk, és a hozzájuk kapcsolódó személyes megállapításait, értékeléseit is tartalmazza.

Pavel Bojan életútja tipikus az ő és a hozzá hasonlók számai és ezrei számára: az erdőfeleki szegényparaszt családból származó szolgagyerek szakmunkássá, szervezett, öntudatos proletárrá, majd hivatásos forradalmárrá válik. Ez a pályaválasztás Kolozsváron bontakozik ki a maga állomásaival — a szakma szeretete, a munkásszolidaritás ösztönös felébredése, könyvek, szakszervezeti, politikai szervezkedés, majd nagyobb felelősséggel járó megbízások, legális és illegális pártmunka, összecsapások az osztályellenséggel, a mozgalom belső problémái, letartóztatások, kínzások, perek, börtönök, szökések, bujkálások, munkaszolgálat. Közben egy percre sem szűnik meg élni a „mindennapi emberek” normális életét,

amelyben jelen vannak a barátságok, szerelmek, csalódások, családi boldogság s annak kisebb-nagyobb gondjai és örömei. Mindez három államrendszer — 1918-ig az Osztrák—Magyar Monarchiában, azután a királyi Romániában, 1940—1944 között pedig Észak-Erdélyben, a horthysta uralom alatt — s a fennálló társadalmi, politikai viszonyokkal való szembenállás és szakadatlan harc körülményei között. A könyv egészen végigvonul a kommunista forradalmár mélyen gyökeröző szülőföld- és hazaszeretete, népi-nemzeti elkötelezettsége s az ezzel eltipphetetlen egységet alkotó cselekvő nemzetközisége, a közös tájakon élő, különböző nemzetiségűek testvéri barátságának és egységének természetes érzése. Ismételten jelentkezik ennek a meggyőződésnek mindent átható gyakorlati megnyilvánulásai.

Pavel Bojan kötete a két világháború közötti hazai munkásmozgalom egy jelentős területének, a vasutasok küzdelmeinek átélt élmények alapján megírt története. De ugyanakkor ennél sokkal több is. Valójában — s ezt nem a megszokott fordulat kedvéért lehet így írni — a kommunista párt s a vezetése alatt kibontakozó különböző társadalmi és nemzetiségi mozgalmak legjelentősebb mozzanatainak a felvillantása.

Nem maguknak az eseményeknek — bár azok is új színekkel, részletekkel gazdagodnak ebben a „személyes történet-írásban” — az áttekintése a könyv fő értéke, hanem mindenekelőtt a bennük részt vevő emberek közvetlen közelségben való bemutatása. A különböző akciók, perek, börtönök, gyűjtőtáborok leírása kapcsán felvonultatja a párt, a for-

* Pavel Bojan: Az én időmben. Eminescu Könyvkiadó. Bukarest, 1973. Az eredeti román kiadás, a Vremurile mele alapján készült szöveg Ferencz László fordítása.